

Vyznanie nádeje

Konrad Lorenz: **Takzvané zlo.** Mladá fronta. Praha 1992, 238 s.

Hoci kniha K. Lorenza *Takzvané zlo* patrí k jeho najvýznamnejším a najznámejším, u nás vychádza s takmer 30-ročným oneskorením v českom preklade, s doslovom Lorenzovho žiaka Zd. Veselovského. Nestratila však ani trochu na aktuálnosti. Je totiž „zasvätená“ agresii, resp. agresivite – útočnosti zvierat a človeka, ktorá je namierená proti príslušníkom vlastného druhu (s. 5). Lorenz si kladie otázky „načo“ a „prečo“ existuje a na základe obrovského množstva pozorovaní správania s rôznymi druhmi zvierat s nevšedným talentom, vedecky seriózne a pedantne hľadá odpovede, ktoré čitateľa nemôžu nezaújať.

Ide mu o odhalenie prírodných súvislostí vnútroruhovej agresivity a objasnenie častého zvrhnutia či zblúdenia agresie u ľudí. Verí, že narastajúce vedomosti o prírode a jej zákonoch budú postupne stále viac prispievať k všeobecnému dobru ľudstva (s. 230).

Ako vedec sa K. Lorenz hlási k darwinistom, uznáva dvoch veľkých konštruktérov vývoja druhov – mutáciu a selekciu – a spoločný pôvod druhov. S Freudom súhlasí v tom, že nás doposiaľ poháňajú rovnaké inštinkty ako našich predľudských predkov.

Agresiu vysvetľuje ako odreagovanie zdravého hnevu, vyskytujúce sa u tých živočíšnych druhov, u ktorých pozorujeme osobnú väzbu – lásku a priateľstvo. Vnútroruhová agresia má však dôležité funkcie pre udržanie druhu. Zabezpečuje rovnomerné rozdelenie živočíchov druhu takým spôsobom, aby pokiaľ možno každý z nich našiel obživu i výber silných jedincov (pomocou boja sokov) pre zdravý vývoj potomkov a ich obranu.

Cieľom agresie ale nie je zničenie príslušníkov druhu. Ako každé inštinktívne chovanie, ktoré sa nemôže odreagovať, privádza agresia zvierat a človeka do nepokoja a núti ho hľadať vyvolávajúce podnety. Pritom sa znižujú (až extrémne) ich prahové hodnoty. Príkladom môže byť tzv. polárna psychóza, ktorej sa tiež hovorí „expedičné šialenstvo“. Preto Lorenz pokladá preorientovaný útok či novoorientované chovanie za najgeniálnejší prostriedok, aký vývoj druhov „vynašiel“ aby agresiu zvedol do neškodného koryta (s. 56). Ale existujú i iné mechanizmy, ktoré ju eliminujú. Podľa K. Lorenza je to predovšetkým ritualizácia, čo znamená, že sa boj odohrá ako rýdzo „symbolický“ ceremoniál. Porazený zjavne uzná svoju podriadenosť a potreba ho zabíjať. Boje sa takto menia na akési hry.

Ritualizáciou vzniká nový a plne autonómny inštinkt, rovnocenný s tzv. veľkými pudmi v „parlamente inštinktov“. Brzdí síce škodlivé pôsobenie agresie na druh, ale zároveň neeliminuje jej pozitívne funkcie voči nemu.

Rituály vznikajú i v dejinách ľudskej kultúry (napr. fajčenie fajky mieru – kalumetu – u Indiánov). Nie sú podľa Lorenza dedične zakotvené, odovzdávajú sa tradíciou, stávajú sa zvykom, potrebou. Spoločnou funkciou fylogenetických i sociálno-kultúrnych rituálov je dorozumenie, z ktorého – podľa autora – môžu opäť vyplynúť dve rovnako dôležité funkcie: 1. zvedenie agresie do neškodnej dráhy a 2. vytvorenie pevného puta, spájajúceho dvoch i viacerých príslušníkov jedného druhu.

Dva kroky vývoja, ktoré vedú v kultúrnej ritualizácii od dorozumenia ku kontrole agresie a odtiaľ k vytvoreniu zväzku, považuje K. Lorenz za analogické s tými krokmi, ktoré viedli k vývoju inštinktívnych rituálov, napr. u husi veľkej. Až v spoločenstve husi veľkej totiž existuje puto lásky a priateľstva, a teda táto forma spoločenstva je v „mnoha bodech vytvorená analogicky se spoločnosť ľudskou“ (s. 8). Až preorientované správanie husi veľkej späté s osobnými zväzkami či putami podnietilo K. Lorenza k napísaniu tejto knihy (s. 149). Zároveň však zdôrazňuje, že hovorí o správaní zvierat a ľudí a o ich prípadných analógiách z prísne prírodovedeckého hľadiska. Pritom je evidentná jeho snaha o neantropomorfizáciu.

Zaujímavý, ale často – i neprávom – kritizovaný, je Lorenzov názor, že „osobný zväzok, láska, vznikli bezpochyby v mnohých prípadoch práve z vnútroruhovej agresii v prípadoch viac známych cestou ritualizácie, preorientovaného útoku alebo hrozby“ (s. 184). Treba si ale všimnúť a uznať, že v tomto tvrdení sa negeneralizuje.

V záverečných kapitolách knihy – ktorá sa číta ako napínavý román – obracia autor pozornosť čitateľa na zmysel výzvy „Poznaj seba samého“ pre súčasného a budúceho človeka. Príčinu hluchoty voči nej vidí predovšetkým v ľudskej pýche. Oponuje názoru, že „od tej doby, čo znám ľudí, mám rád zvířata“ a tvrdí opak, že „kto skutočne zná zvířata – včetně těch nejvyšších a nám nejbližších – a kdo poněkud chápe vývojové procesy, ten se teprve tím stane schopným plně pochopit jedinečnost člověka.“ (s. 193).

Podľa K. Lorenza sme to najvyššie, čoho dosiaľ dosiahli veľkí konštruktéri vývoja druhov na Zemi, sme ich posledným výkrikom, ale určite nie posledným slovom. A pre niekoho možno šokujúco dodáva, že „dlhouhľadný medzičlánok medzi zvířetím a skutečně humánním člověkem jsem my“ (s. 195).

Naša neľudskosť spočíva i v lpení na prehnanom sklone k agresii. Aj keď K. Lorenz

pochybuje o možnosti úplného odstránenia vnútroruhovej agresie a neverí v takéto riešenie problému ľudstva, predsa predstavuje výraznú iniciatívu záchrany nádeje pre humánnosť života ľudí. Aj preto je nám blízky a hodný našej úcty a obdivu.

A nakoniec jedna z Lorenzových myšlienok – ako pranie:

„Psi, kteří štěkají, přesto často kousnou, ale lidi, kteří se smějí, nikdy nestřelí!“ (s. 229).

Peter Krchnák

Oheň v daždi

P. Gould: **Fire in the Rain.** The Democratic Consequences of Chernobyl. (Oheň v daždi. Demokratické dôsledky Černobyľu.). The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1990. 163 s., 5 obr., 1 mapa, 5 fotografií.

Knihu známeho amerického geografa Petra Goulda je históriou černobyľskej jadrovej tragédie. Interpretuje ju z hľadiska modernej syntézy – „spájania vecí“ – ako udalosť v mieste a v čase. Ak sa nejaká udalosť odohrá na príhodnom mieste, v príhodnom čase a v príhodných súvislostiach, vyvolá reťaz následkov, ktoré v priebehu času zachvacujú nové a nové miesta, geometrickým radom plodia ďalšie následky zasahujúce prírodu, ľudí, ich myslenie, hodnoty, politické systémy i usporiadanie sveta.

Príbeh o Černobyli má epický charakter. V úvode autor vysvetlí podstatu syntézového prístupu a potom zavedie čitateľa do slnečnej jarnej ukrajinskej krajiny, kde žijú svojimi každodennými starosťami ľudia, ktorí sa už pred pár generáciami adaptovali na tamojší direktívny systém. Ľudia zvyknutí bez rozmyšľania plniť príkazy, nestarajúc sa o svojich blížnych, ani o veci vo svojom okolí. Krátko po polnoci 16. apríla 1986 sa tu dá do pohybu ničivá rádioaktívna sila o veľkosti všetkých dovtedajších, ktoré sa uvoľnili pri nadzemných nukleárných pokusoch. Autor vysvetľuje typ reaktorov, proces výroby jadrovej